

NOVÁ SYNAGOGA ČESKÁ LÍPA NEW SYNAGOGUE ČESKÁ LÍPA

Dulenčín Juraj, Bortlová Kateřina

Klíčová slova: architektura; synagoga; Česká Lípa

doc. Ing. arch. Juraj Dulenčín, Ph.D.
dulencin.j@fce.vutbr.cz

2003 graduated at Faculty of architecture, Slovak Technical University in Bratislava (Slovak Republic), supervisor Doc. Ing. arch. akad. arch. Ivan Gürtler, CSc. 2007 graduated PhD program at Faculty of architecture Brno University of Technology (Brno, Czech Republic). 2019 uphold habilitation at Faculty of Civil Engineering, Czech Technical University in Prague (Czech Republic). Nowadays is lecturer and head of the Institute of architecture, Faculty of civil engineering, Brno University of technology (Brno, Czech Republic). He leads studios work, diploma and bachelor's projects and is a guarantor and creator of "Detail in architecture" course.

Ing. arch. Kateřina Bortlová
175608@vutbr.cz

Kateřina Bortlová is a PhD student at the Faculty of Civil Engineering at Brno University of Technology, where she is interested in architecture, spatial development, investment, innovation and development. She specializes in spatial analysis and urban planning. During her studies she completed an architectural internship in Switzerland. During her year in Zurich she gained insight into effective collaboration between different disciplines. She founded the startup iParcely.cz with a vision to improve the real estate market in the Czech Republic and simplify the acquisition of detailed information about plots of land.

Department of Architecture
Faculty of Civil Engineering
Brno University of Technology
Veveří 331/95, 602 00 Brno, Czech Republic

Recenze | Review

prof. Ing. arch. Jiljí Šindlar, CSc.
Ing. arch. Kateřina Riedlová, Ph.D.

Abstrakt: V roce 1939 sílila nacistická propaganda, která měla za následek vypálení mnoha synagog ve velkých městech, jako bylo Brno, Olomouc, Teplice, Jihlava, Ostrava, Opava Trutnov, Frýdek-Místek nebo Česká Lípa. Dne 17. dubna 1863 se za velké účasti obyvatelstva i vedení města konalo slavnostní položení základního kamene nové synagogy. Synagogy, která byla postavena podle návrhu architekta Josefa Goldbacha a to v židovské čtvrti na místě staršího židovského svatostánku. Během tzv. Křišťálové noci z 10. na 11. listopadu 1938 zfanatizovaní obyvatelé českolipskou synagogu zapálili a zařízení rozkradli. Následně v roce 1941 byly trosky budovy odstraněny. K vypálení českolipské synagogy došlo nadvakrát. Poprvé požár ještě neinformovaní hasiči stačili uhasit. Podruhé již měli „správné“ instrukce a hlídali pouze okolní budovy. Město Česká Lípa nechalo postavit v místech, kde synagoga stála, dva památníky. První památník v ulici U Synagogy byl odhalen 28. října 1995. Druhý památník měl tvar židovského náhrobního kamene a vznikl již v roce 1948, ale v té době nesměl být osazen, proto jej autor ukryl a k odhalení tohoto památníku došlo až v roce 2008. Rozhodli jsme se obnovit a připomenout tradici zaniklé stavby. Formujeme nové modelové situace a necháváme synagogu znovu ožít v duchu současně architektury, která zároveň vytvoří její historickou stopu.

Myšlenka práce

Architektonická forma, prezentující synagogu a centrum pro náboženskou komunitu nejen duchovního charakteru, jako projev náboženské tolerance v multikulturní společnosti.

Zamyšlení

„Z celkem 360 synagog 19. století se jich do dnešní doby dochovalo pouze 90. Naprostá většina z nich byla vypálena během říšského pogromu za tzv. křišťálové noci v listopadu 1938, po nacistické okupaci českých zemí v březnu 1939 nebo po deportaci místních židovských obyvatel do koncentračních a vyhlazovacích táborů v roce 1942.“ [1] Během nacistické okupace bylo v českých zemích vypáleno přes 50 synagog. Od konce války až do dnešního dne byla v České republice postavena jenom jedna synagoga, a to jako součást Krajské vědecké knihovny v Liberci.

Historie židovského obyvatelstva

První potvrzené zprávy o Židech ve městě jsou doloženy roku 1529, kdy městské knihy výslovně zmiňují majetkoprávní transakce, uzavřené mezi místními židy a křesťany. Některé prameny uvádí počátky židovského osídlení již v období 14. století, kde se dočasně vyskytovali židovští obchodníci. V roce 1541 byli Židé z území vypovězeni císařem Ferdinandem I., a to pro obvinění z kolaborace s Turky během tzv. Osmanského nebezpečí. Židovské komunity, usazené ve Střední Evropě, byly logicky napojeny – a to nejenom obchodně, na židovské obce v Osmanské říši. To posloužilo dvoru k argumentaci, že "židé turčí proti panovníkovi", což se nezakládalo na pravdě. V roce 1564 po nástupu Maxmiliána I. Habsburského na trůn, došlo k povolení vyhnaným Židům navrátit se do království. V prosinci 1744, během právě probíhající Sedmileté prusko-rakouské války postihl židovskou obec ničivý pogrom, při kterém bylo zabito přibližně třicet místních Židů, včetně rabína Jonáše Nathana. *„Další katastrofa nastala roku 1820, při celoměstském požáru lehla popelem i původní dřevěná synagoga.“* [2] V roce 1826 židovská obec nechala zhotovit dokumentaci k obnově synagogy.

Hned po vystavění však synagoga obci kapacitně nepostačovala. Proto v roce 1857 utvořili komisi pro vystavění nové. Povolení ke stavbě obec získala v únoru roku 1863. Před 2. světovou válkou židovská obec mněla přibližně 400 členů. Po válce se do města navrátila pouze hrstka přeživších a po pár letech vinou emigrace židovská obec zanikla.

Synagoga Česká Lípa

„Dne 17. dubna 1863 se za velké účasti obyvatelstva i vedení města, kláštera konalo slavnostní položení základního kamene nové synagogy. Údajně akci přihlíželo tolik hostů, že "se nahrnuli i na ruiny zbořeného starého templu". Rabín Dr. S. Beck za asistence činitelů českolipské židovské obce přednesl slavnostní modlitbu, kázání i zpěv žalmů. Dětský pěvecký soubor doplnil proslovy jednotlivých činovníků židovské obce hudebním doprovodem. Rabín Beck mj. prohlásil: "Nové dílo se počíná s vírou, nadějí a láskou – a lze doufat, že se tak i dokončí.“ [2]

Synagoga byla postavena v novorománském slohu s maurskými prvky dle autora projektu Ing. Josefa Goldbacha a postavena stavitelem Eduardem Posseltem. *„Podle dochovaného obrazového materiálu se jednalo se obdélníkovou, dvoupodlažní budovu orientovanou v ose východ-západ o rozměrech 14 × 7 metrů, výšce 5 metrů, s jednou hlavní lodí a dvěma bočními. Hlavní průčelí synagogy prolamovala podlouhlá, půlkruhová rozetová okna, a bylo zakončeno tympanonem s cibulovitými báněmi. Fasáda byla zdobena bosáží a dělena pilastry.“* [3] Nad hlavním vchodem do synagogy byl proveden plastický reliéf citátu z biblické pasáže Šemot a v hebrejštině: *ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך* "Na každém místě, kde určím, aby se připomínalo Mé Jméno, přijdu k Tobě a požehnám Ti." (Exodus 20:24). V původní dokumentaci synagogy lze vyčíst schodiště na ženskou galerii, a to po obou stranách bočních lodí.

Novorománská synagoga byla vypálena v noci z 10. na 11. listopadu 1938. Po vcelku rychlém uhašení požáru hasiči vtrhl na místo dav, který vybavený synagogy rozkradl. Nicméně v ranních hodinách byl

požár opět založen a ten definitivně synagogu zničil. Z budovy zbylo pouze obvodové zdivo, které bylo zbořeno na jaře roku 1941. Dokonce i Templová ulice, na které synagoga stála byla přejmenována na Stürmergasse.

Dnes, na místě, kde synagoga stála, připomínají vypálenou synagogu dva památníky. První památník v ulici U Synagogy byl odhalen 28. října 1995. Druhý památník, který je poblíž má tvar židovského náhrobního kamene a vznikl již v roce 1948. V té době situace tomuto aktu nebyla nakloněna, a tak jej autor ukryl a odhalen byl až v roce 2008.

Výsledek

Hlavním námětem celého návrhu diplomové práce Filipa Knichala je památník, který je reminiscencí na vypálenou synagogu. Je tvořený vztyčenými stožáry ubíhajícími k nebi a do ztracena. Ty jsou umístěny v pravidelných liniích na abstrahovaném půdorysu synagogy. Výsledný objem je v obdobné výšce původního objektu podle dochované výkresové dokumentace. Samotné stožáry symbolizují oběti holokaustu v České Lípě. Na jejich vrcholech se nachází bodová světla, která symbolizují duše zavražděných obětí holokaustu. Dokonce i vzdálenost jednotlivých sloupů nutí návštěvníka objektu procházet prostorem samostatně, co symbolizuje oddělení rodin při deportaci v období 2. světové války. Násilné oddělení dětí od rodičů, manžela od manželky.

Navrhovaný objekt židovské obce je záměrně umístěn na vyvýšené platformě, která odděluje veřejný a soukromý prostor. Vyvýšená úroveň symbolizuje Chrámovou horu v Jeruzalémě, na kterou museli při vstupu do objektu vystoupat. Naopak umístění nové synagogy s modlitebnou je záměrně situováno pod úroveň terénu v duchu naplnění verše Žalmu 130,1 „Z hlubin bezedných tě volám, Hospodine“.

Objekt má velice silný výraz směrem do ulice U Synagogy, kde se nachází hlavní pohledová osa. Z toho důvodu jsou zde umístěny

hlavní vstupy včetně schodištěm doplněného o dvojici kašen, které je zároveň součástí památníku. V objektu a jeho okolí jsou záměrně vytvořena zákoutí doplněná o zeleň, která zprostředkovávají různé atmosféry a přidávají exteriérovému prostoru na atraktivitě pro uživatele i jeho okolí. Exteriér objektu působí důstojně a sebevědomě díky zvolenému materiálu velkoformátového obkladu v jasných liniích v kombinaci skleněných ploch a subtilních sloupů. Interiér je založen na otevřenosti, světlosti a jednoduchosti. V návrhu je kladen vysoký důraz na propojení interiéru s exteriérem pomocí průhledů a vstupů na nádvoří a terasy. Světlo je do převyšěného modlitebního prostoru primárně přiváděno okny bazilikálního osvětlení a bočními skleněnými plochami s výhledy do exteriéru na vodní hladinu. Sekundární světlo představují odrazy od vodní hladiny, jako symbol Božího světla stvoření. Význam světla se v modlitebním prostoru projevuje i v navrženém architektonickém detailu čtecího pultu Thóry se symbolem menory, tedy sedmiramenného svícnu. Menora v hebrejštině znamená světlo, kterého je zároveň nositelem. Vede každého k nalezení Hospodina po cestě ozářené světlem chrámového svícnu. A jak pravil Prorok Izajáš: „Nuže, dome Jákobův, choďme v Hospodinově světle!“

Obrázek 1 – Nová synagoga, Filip Knichal (archiv autora [4])

Návrh diplomantky Andrey Marečkové řeší umístění souboru objektů, které vytváří vnitroblok sloužící pro odpočinek a sdružování lidí. Dominantním prvkem je objekt synagogy umístěný na nejexponovanějším místě řešeného území. Jedná se

o spojnici pohledových os z křižovatky ulic Moskevská a U Synagogy a křižovatky ulic Erbenova a Berkova, kde přibližně v těchto místech stála i původní synagoga. K synagoze přiléhá nízká budova vytvářející uzavřené atrium. To má sloužit pro zklidnění věřících před modlitbou. Další dva objekty propojené podzemním podlažím utváří spolu se synagogou a jejím zázemím kontrolovatelný vnitroblok. Všechny objekty pak fungují jako jeden celek s možností propojení a využití více funkcí. Budova administrativy a komunitního centra má sloužit jako bariéra, chránící vnitroblok i synagogu před nežádoucími vlivy rušné silnice.

Obrázek 2 – Nová synagoga, Andrea Marečková (archiv autora [4])

Koncept návrhu hlavního objektu tedy synagogy vychází z umístění původní synagogy a jejího natočení směrem na východ. Jedná se o jednoduchou kvádřovou hmotu s velkými prosklenými plochami na ženské galerii, které přinášejí do interiéru dostatečné prosvětlení, ale zároveň nenarušují soukromí potřebné při modlitbě. Celý objekt je opláštěný fasádou z perforovaného plechu. Tato perforace vychází z rovnostranných trojúhelníků, ze kterých se skládá samotná židovská hvězda. Díky panelům jsou i velké prosklené plochy kryty před pohledy z exteriéru, ale trojúhelníková perforace dovoluje průnik světla do interiéru kde vytváří zajímavé stíny. Jednopodlažní budova přidružená k hlavní modlitebně vytváří uzavřené vstupní atrium sloužící pro zklidnění před modlitbou. Vstup do tohoto venkovního prostoru je pod průvlakem připomínající vstupní portál. I přesto, že se jedná o venkovní poloveřejný prostor je možné jej uzavřít pomocí panelů z perforovaných plechů.

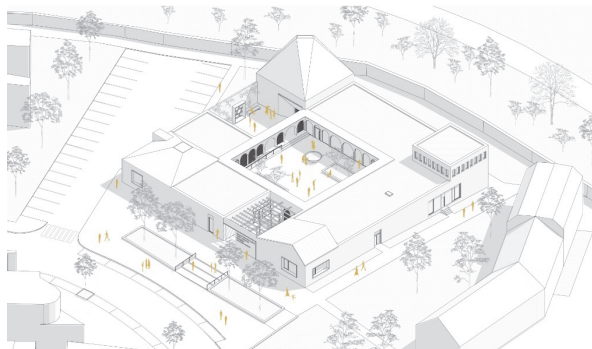
Hlavní objekt synagogy je doplněn o další tři budovy vytvářející vnitroblok, který je důležitou součástí návrhu. Návrhem je tedy komplexní areál složený z pěti objektů a vnitrobloku. Do synagogy je hlavní vstup přes atrium z ulice U Synagogy a boční vstup z vnitrobloku. Vstup do ostatních objektů (kromě vstupu pro zaměstnance košer restaurace) je pak možný pouze z uzavíratelného vnitrobloku, který je přístupný z ulice U Synagogy a peší komunikace kolem násypu na východní straně území.

Objekty košer restaurace, administrativy a komunitního centra jsou navrženy ve stejném duchu – velké prosklené plochy otočené převážně do vnitrobloku, Corten-ové panely v parteru budov a panely s imitací betonu nad parterem oproti tomu stojí dominantní převýšená synagoga s fasádou z perforovaných panelů a zázemím pouze z Corten-u. Součástí návrhu je vnitroblok, ve kterém se nachází vodní prvek a květináky se sezením pro odpočinek a relax. Je zde umístěn i nový památník připomínající původní židovskou komunitu. Za stěnou uzavírající vnitroblok je navržena betonová rampa do podzemních garáží.

Komplex Jakuba Prachaře je navržen do čtvercového půdorysu o rozměrech 45×45 m. Uvnitř komplexu je navrženo venkovní nádvoří s kašnou a menšími stromy. Tím Jakub vytváří prostor pro konání různých událostí – můžou se zde pořádat menší venkovní koncerty, představení a oslavy, ale také například svatby židovské komunity. Nádvoří bude jinak sloužit jako letní zahrádka košer restaurace. U hlavní komunikace jsou navrženy provozy veřejnosti přístupné – Muzeum židovské kultury a Košer restaurace. Provozy určené židovské komunitě jsou umístěny v zadní části komplexu – jedná se o Synagogu a komunitní centrum s rituální lázní mikve. Budova je navržena jako jednopodlažní s dominantními nárožími. Každé z nároží reaguje svou hmotou na vnitřní provoz.

Při návrhu komplexu Jakub kladl důraz na hlavní pohledové osy z ulice na objekt. Synagoga je navržena jako dominanta celého komplexu – je převýšená nad ostatní hmoty budovy. Před

synagogou se nachází menší nádvoří čtvercového půdorysu. Ten je částečně vizuálně oddělen od hlavního nádvoří arkádami a perforovanými výplněmi z mosazných plechů. V tomto menším nádvoří je umístěn nový památník židovským obětem II. světové války.

Obrázek 3 – Nová synagoga, Jakub Prachař (archiv autora [4])

Obrázek 4 – Nová synagoga, Jakub Prachař, hlavní vstup (archiv autora [4])

Výraz objektu má vyjadřovat čistotu a jednoduchost – proto byly navrženy světlé odstíny materiálů. Povrchy jsou opatřeny bílou omítkou a betonové plochy jsou navrženy pohledovým betonem bílé barvy doplněné o prvky z mosazi.

Samotná synagoga se rozléhá taktéž na čtvercovém půdorysu. Je navržena jako dominantní hmota celého komplexu. Svou výškou dosahuje necelých 13 m nad terén. Do synagogy vstupujeme portálem z menšího nádvoří. Portál je částečně zapuštěn do hmoty synagogy. Nad portálem je umístěn citát z biblické pasáže Šemot v hebrejštině: „*Na každém místě, kde určím, aby se připomínalo Mé Jméno, přijdu k Tobě a požehnám Ti.*“ (Exodus 20:24). Tento nápis se vyskytoval nad hlavním vchodem do bývalé, dnes již neexistující synagogy vypálené roku 1938.

Výsledkem diplomové práce je architektonická studie komplexu synagogy, muzea židovské kultury, košer restaurace a komunitního centra na místě bývalé synagogy v České Lípě. Byl kladen důraz na pohledové osy z ulice směrem k objektu. Snažil jsem se vložit do návrhu symboliku a vytvořit adekvátní veřejný prostor. Návrh objektu má za cíl pozvednout úroveň dané lokality a přilákat do ní obyvatele města ale i přilehlých obcí.

Nová synagoga Marca Aulisi je umístěna na exponovaném, ale zároveň chráněném místě a svojí výškou určuje důležitost nad ostatními objekty návrhu. Myšlenka důležitosti je podpořena rastrovanou fasádou vytvořenou pomocí vertikálních pilířů, které leží na horizontálních deskách. Hmota synagogy je doplněna atriem v zadní části, které vede přes všechna podlaží synagogy. Pro docílení nepřímého osvětlení do modlitebny a dostatečného prosvícení je vytvořen světlík, kterým proudí do synagogy většina světla. Tento světlík je dvouplášťový zakrytý průsvitnou fólií ve znaku Davidové hvězdy. Památník obětem holokaustu neboli „Plačící kašna“ se nachází v místě, kde stály původní dvě synagogy, které byly vypáleny během různých pogromů v průběhu historie České Lípy. Kašna symbolizuje vzpomínku na židovské obyvatele České Lípy, kteří se stali obětí holokaustu. Pro tuto vzpomínku slouží dvě pohledové stěny kašny, které jsou popsány jmény obětí. První stěna je dominantním prvkem při pohledové ose z ulice Erbenové a druhá stěna je zrcadlově otočená směrem do nádvoří. Boční stěny jsou hladké z pohledového betonu probarveného do bílého odstínu.

Jména jednotlivých obětí jsou vyfrézovaná do kamene tak, aby vystupovala do popředí. Minimální přešlap u hladiny vody vytvoří na těchto stěnách pomalu stékající vodu, takže po kapkách a tyto kapky padají přes jednotlivá jména židovských obětí. Výsledek zobrazuje silný dojem a celkově tíhu na historické události, které se podepsali na židovskou komunitu v České Lípě. A nejen v České Lípě. Interiér modlitebny se světlíkem a památník jsou orientovány striktně na východ.

Obrázek 5 – Nová synagoga, Marco Aulisa (archiv autora [4])

Obrázek 6 – Nová synagoga, Marco Aulisa, kašna (archiv autora [4])

Závěr

V tomto tématu budeme i nadále pokračovat. Využijeme potenciálu dalších míst, která si připomenutí zaslouží. V nejbližší době se soustředíme na zničenou synagogu v Jablonci nad Nisou a nepochybně budeme výsledky naší práce publikovat.

Použité zdroje:

- [1] Zpravodaj: Symboly emancipace. *Synagogy 19. století v českých zemích* [online]. Židovské muzeum v Praze, 2013, 2013(1) [cit. 2019-07-22]. Dostupné z: https://c.jewishmuseum.cz/files/obsah/zpravodaj/zpravodaj_1_13.pdf
- [2] VOJTÍŠKOVÁ, Marie. Židé v České Lípě. Libice nad Cidlinou: Vega, 1999. ISBN 80-85627-98-1.
- [3] *Poškozené a zničené kostely, kaple a synagogy v České republice: Zaniklé dědě synagogy* [online]. [cit. 2022-06-29].
- [4] Z archivu ARC. Magisterské závěrečné práce, zpracované na Ústavu architektury Fakulty stavební Vysokého učení technického v Brně.